

کتابخانه میر معزالدین قزوینی

دکتر محسن جعفری مذهب*

میر معزالدین حسینی قزوینی از علمای اواخر دوره صفوی بود که در قزوین اقامت داشت. میر معزالدین کتابخانه مفصلی داشته که همانند دیگر کتابخانه‌های قدیمی گرفتار غارت‌ها و تقسیمات شده و آخرین بازمانده آن شامل ۲۵ جلد در اوایل سال ۸۲ به کتابخانه ملی ایران اهدا شد.

میر معزالدین که سال‌های حکومت افغانان را در قزوین و تحت حکومت شاه طهماسب دوم بسر می‌برد توانست کتابخانه خود را از بلایای وازده بر دیگر کتابخانه‌های عصر صفوی در امان دارد. با رانده شدن افغانان از ایران و به قدرت رسیدن ظاهری طهماسب دوم و سپس عباس سوم، که حکومت اصلی به دست نادر افشار قرار داشت و مقدمات به تخت نشینی خود را تدارک می‌دید. و سرانجام در ۱۱۴۸ هـ شورای مغان سلطنت صفویه را ملغی و نادر را به شاهی ایران برقرار داشت. یکی از مهمترین اقداماتی که به نادرشاه انتساب یافته است لغو اوقاف عصر صفوی است که جای بحث فراوانی دارد.

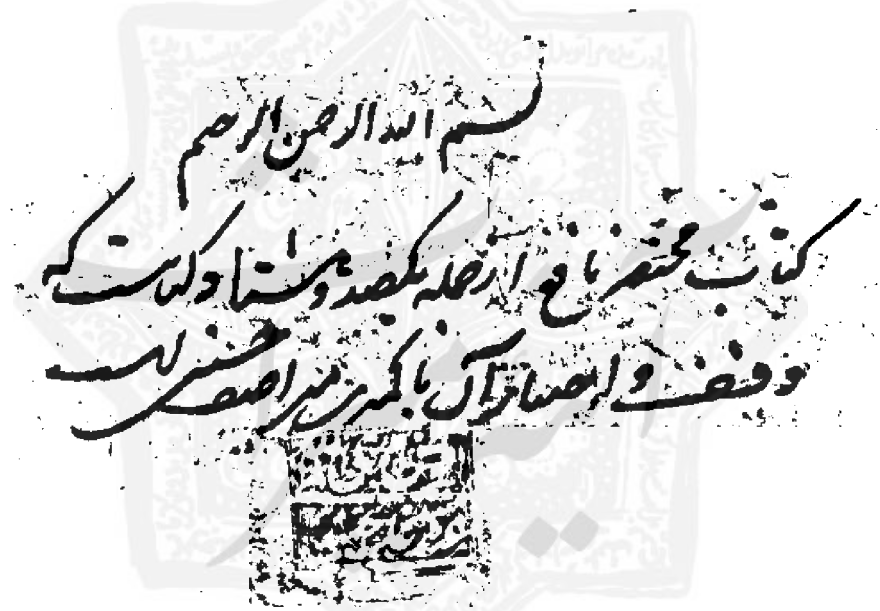
ظاهراً پیش از به رسمیت شناخته شدن سلطنت نادرشاه، ترس از این اقدامات آغاز شده بود. وقف یکی از راه‌هایی بوده که متمولین و اشراف قدیم برای در امان ماندن اموال خود و تضمین مالکیت برای فرزندان خود در نظر داشتند. وقف خاص، ضمن در امان نگاه داشتن مال از غارت و مصادره، حکومت را به حفظ وضعیت وقف موظف می‌ساخت.

میر معزالدین قزوینی برای حفظ کتاب‌های خود و گذاشتن آنها برای اولادش، آنها

* عضو هیئت علمی کتابخانه ملی ایران.

را وقف خاص اولاد خود نمود. جالب است که زمان این وقف دقیقاً یکسال پیش از به سلطنت نشستن نادرشاه است و نشان از عاقبت اندیشی میر معزالدین دارد. از وقف‌نامه این کتاب‌ها خبری ندارم و تعداد آنان نیز مشخص نیست. بر صفحه اول کتاب مختصر نافع اهدایی به کتابخانه ملی نوشته شده:

بسم الله الرحمن الرحيم
کتاب مختصر نافع از جمله یکصد و هشتاد کتاب است که وقف و اختیار آن با کمترین میرآصف حسینی است.

صفحه اول کتاب مختصر نافع و نقش مهر سیدعلی میرمعزی

ظاهراً این کتابخانه بعداً تا ۵۰۰۰ جلد افزایش یافته و متأسفانه در جریان جنگ جهانی دوم که قزوین به تصرف روس‌ها درآمد، خانواده میرمعزالدین در کتابخانه را تیغه کرده پنهان ساختند و در سال‌های جنگ از قزوین خارج شدند. با خروج روس‌ها از ایران و بازگشت خانواده میر معزی به قزوین و باز کردن در کتابخانه، متوجه رطوبت چند ساله در کتابخانه شدند که متأسفانه دیگر خارج از استفاده و مرمت بود. کتاب‌های سالم بود و آنهم به افراد دیگری واگذار شد و باقیمانده آنها در فروردین سال ۱۳۸۲ از سوی جناب آقای سیدعلی میر معزی ساکن قزوین که از نوادگان میر معزالدین قزوینی هستند به کتابخانه ملی ایران اهدا شد.

در نوشته حاضر به معرفی نسخه‌های نفیس این مجموعه می‌پردازیم، با ذکر این نکته که به علت کمبود وقت در اختیار داشتن نسخه‌ها، اطلاعات کامل ثبت نشد:

۱. طراوة اللطایف ترجمه فارسی طرایف رضی‌الدین حلی (کتابت ۱۰۵۴) بدون صفحه شمار (حدود ۲۰۰ برگ) اندازه کاغذ ۲۵۰×۱۸۰ م، اندازه سطور ۱۸۰×۱۱۰ م، تعداد سطور ۱۸

علی بن حسن الزواری مترجم کتاب در علت ترجمه کتاب می‌نویسد:

اما بعد بدان ای طالب راه حق که کتاب طرائف در مذهب طوایف از بدایع تألیفات... سیدرضی الملة والدین علی بن طاووس الحسینی الفاطمی المسلمانی الداودی است... که در آن طریقه حق امامیه را مبین و هویدا ساخته... اما چون تألیف آن به لغت فصیحه عربیه بوده و بر فارسی زبانان سهولت چهره نمی‌گشود به خاطر فاطر افقر عبادالله علی بن حسن الزواری... خطور می‌کرد که به قدر توانایی به لغت فارسی مترجم سازد به جهت عموم فایده تا همه کس محظوظ تواند شد از آن مایده لیکن جرأت نمی‌نمود در آن، تا بعضی از برادران دینی و دوستان یقینی گفتند که تو در طلب تحفه نفیسه بودی که تحفه درگاه معلی سازی هیچ تحفه نفیستر از کتاب طرایف نیست گاهی که آن را مصحح نموده مترجم سازی زیرا که دست تصرف کس بدان نرسیده و ذوق حلاوت آن را دیگری نجشیده. درین اندیشه بود که منادی غیبی نیز صدایی رسانید به این مضمون. پس لازم شد که سمع قبول چهره آن را حسن کلام بیاراید... بنا بر این متصدی این خدمت شد به جهت رسم خزانه عامره اعلی حضرت شاه دین پناه.... ابن المظفر شاه طهماسب الصفوی

الحسينى بهادرخان... اميد كه مقبول نظر كيما اثر گشته ثواب آن روزگار
فرخنده آثار عايد گردد بمنه و جوده. و اين ترجمه تسميه يافت به طراوة
اللطائف در ترجمه كتاب طرايف و من الله التوفيق...
انجامه كتاب:

اتمام داده مصنف كتاب طرايف قدس الله روح الطاهره آنرا در روز
سه شنبه پانزدهم ذى الحجه در سال هفتصد و يكم از هجرت. و بتوفيق و
عنايت الهى و به يمن برکت حضرت رسالت پناهى و آل هدايت انتباهى.
ترجمه، نظم، اين طرفه كتاب در ششم ماه رجب در نهصد و شصت و يك به
اتمام رسيد اميد از كرم بلاغايت حضرت عزت آنكه مولف و مترجم و مطالعه
كنندگان و سعى نمايندگان در اصلاح آن و نويسندگان از اهل ايمان را اجر
جميل و ثواب جزيل كرامت فرمايد و از شفاعت سيّد انام و آل كرام عليهم
الصلوة والسلام بى بهره نگذارد. يا آله العالمين و يا خير الناصرين به رحمتك
يا ارحم الراحمين و صلى الله على محمد و آله اجمعين.
تمت الكتاب بعون الملك الوهاب فى شهر شعبان المعظم سنه اربع و
خمسین و الف.

بر صفحه اول و چندین صفحه در وسط کتاب با قلم قرمز عبارت وقف به صورت
مورّب بر صفحات نوشته شده و بر صفحات اول و آخر نیز مهر وقفی میرمعزالدین
الحسینی ثبت شده است:

فمن بدله بعد ما سمعه
فانما اثمه على الذين يبدلونه والله
سميع عليهم واقفه معزالدین الحسینی
۱۱۴۷

۲. قواعد الاحكام (کتابت ۱۰۵۶ ق)
بدون صفحه شمار (حدود ۲۰۰ برگ) اندازه ۲۸۵ × ۱۹۰ میلی متر، ۱۱ سطر، اندازه
سطور ۸۵ × ۱۰۰ م
بعضی صفحات به هم چسبیده. برگ اول افتاده
انجامه:

تم الجزوان من كتاب قواعد الاحكام فى مسائل الحلال و الحرام من جملة

مصنفات شيخ جمال الدين مطهر حلي رحمه الله على يد اضعف عبادالله
 الغنى تراب اقدام ائمه اثني عشر عليهم السلام شفيع بن حاجي الغ بيك
 قزويني في التاريخ يوم الاربعاء ستة عشر شهر صفر ختم بالخير و الظفر سنة
 ست و خمسين والى من الهجرة النبوتاه المصطفويه صل

و لله سبحانه ان يجعلنا من شوكه و غفر الله لى الجنة
 نقله و منتقله ان لا يخيب من سلمه و لا يخسر من امله
 ثم الكائنون المدا الرب و حسن و فخره و الحمد لله
 الباطنة الطاهرة و صلواته على سيدنا
 محمد و آل و غرة الطاهرة الكرم
 و اما الوالدان ابراهيم و محمد
 بهما الرضى الحسينى
 في تاريخ قزوین
 ۱۳۲۲ هـ

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
 جمهوری اسلامی ایران

صفحة پایانی کتاب مختصر نافع

۳. [معرفت احکام شرعیه] محمدباقر سبزواری

اندازه ۱۸۷ × ۱۲۰ م م افتادگی از آخر

از محمدباقر بن محمد مؤمن خراسانی معروف به محقق سبزواری چندین کتاب شناخته شده اما کتاب حاضر کتابی است در احکام شرعیه به زبان فارسی.

آغاز: بسم الله الرحمن الرحيم

در این اوان سعادت نشان که از میامن اشراقات انوار اقبال اعلی حضرت شاهنشاه... شاه عباس ثانی... عرصه جهان به انوار معدلت واحت منور است... به خاطر فاطر فقیر محمدباقر السبزواری رسید که کتابی در معرفت احکام شرعیه ضروریه به عبارت فارسی بنویسد تا نفع آن جماعتی را که از معرفت لغت عربی عاری باشند شامل باشد بر وجهی که مشتمل باشد در مسایل خلافیه بر آنچه در نظر این فقیر اصح و اقوی است...

مهر وقف میر معزالدین بر ابتدای کتاب ثبت شده است.

۴. نیل المرام شیخ مفید

بدون صفحه شمار (حدود ۲۵۰ برگ) اندازه ۲۰۰ × ۱۴۵ م م

آغاز: بسم الله الرحمن الرحيم..

و این کتاب را نیل المرام فی المذهب الائمه علیهم السلام نام نهادم و تمام این تألیف در پنجاه و پنج کتاب و دویست و شصت باب جمع می آید واللہ الموفق للصواب.

انجامه:

قد وقع علی ید الحقیق الفقیر سیدحسن ولد سیادت پناه میرعلی اکبر سبزواری الاصل ساکن دستجرد بابا منصور به تاریخ روز دوشنبه دوازدهم شهر جمادی الثانی سنه ۱۰۹۷ من الهجرة [کذا] نبویه سمت تحریر یافته که بر محمد و آل محمد تحفه صلوات

= مهر وقف میر معزالدین بر اول و آخر کتاب خورده است

= بر روی جلد کتاب (رو و پشت) مهر صحاف با سجع «یا قاضی الحاجات» نقش بسته است.

۵. شرایع الاسلام کتابت ۱۱۱۵ ق

بدون صفحه شمار (حدود ۲۰۰ برگ) ۲۰۰ × ۱۵۰ م م

انجامه: تمت الكتاب بعون الملك الوهاب على يد العبد الحقير الفقير الى الله مرتضى
 بن مرادخان آكوجانى... فيسنه ١٠١١٥. [كذا]
 - يادداشت العبد المذنب العاصى الفانى مرتضى سنه ١٠١٢٠ [كذا]
 - مهر مالکیت با سجع: پیر بنده مرتضى على ١٢١٠
 ٦. مختصر نافع
 اندازه ١٤٥×٢٠٠ م ١٣ برگ آخر بریدگی با قیچی
 انجامه: تم الكتاب... و انا العبد الاقل ابن مير محمد طاهر بهاءالدين الحسينى فى
 تاريخ يوم الاربعاء ٣٢ شهر آبان ماه [كذا]

معرفى / کتابخانه میر معزالدين قزوینى

نقش مهر معزالدين حسينى

۷. [زندگانی امیرالمؤمنین و امام حسن] کتابت ۱۱۱۷ ق
از آغاز افتاده حدود ۸۰ برگ
اندازه ۱۸۰×۱۲۰ م م
انجامه:

تم الكتاب بعون الملك الوهاب تحريراً في ۲۹ شهر شوال المكرم سنه
۱۰۱۱۷ [كذا]

اقل العباد كثيراً سهو و نسيان محمد جعفر الموتى اميد كه سهو و نسيان را
به نظر عاطفت اصلاح كنند

۱- ۸- شرح تصريف

حدود ۵۰ برگ ۲۰۰×۱۵۵ م م

۲- ۸- تصريف

حدود ۲۰ برگ شايد از سده ۱۳ ق

- مهر مالکیت دایره با سجع بنده شاه ولی

اقل عبادالله مراد علی

- مهر مالکیت دایره با سجع عبدالغافل المغفول..

- مهر مالکیت دایره با سجع بنده درگاه جان محمد

[۱۰۸۱؟]

۹- مرات المستهلین

بدون صفحه شمار (حدود ۳۰ برگ) ۱۲۵×۲۰۰ م م

۱۲ سطری

مهر وقف میر معزالدین بر آغاز نسخه

آغاز: بسم الله الرحمن الرحيم

اهله بصائر حامدين و اجله ضمائر شاکرين

صورت اقمار کمال و هیأت اشتهار حال نپذیرد الا به فیض نور سپاس

قادری جل و عز که...

بخاطر فاتر مستعفر درگاه احدی و مستظهر بارگاه صمدی ابن محمد

مهدی ابوالمفاخر نظام الدین محمد هادی الحسینی العلوی الصفوی الملقب به

شاه میرزا رسید که آنچه بجهت دفع مکان و بلیات و حصول طاعات و میرات

در هر ماه نو می‌باید دید و اشکالی که در رؤیت هلال باید نظر بر آن نمود و دعاهایی که در همه ماهها و ماهی مخصوص باید خواند با ذکر خلافتی که در تحدید کمیت وقت هلال شده و استحباب دعای هلال و امتداد وقت و آداب آن از کتب ادعیه و غیرها استنباط نموده جمع نماید... و آن را مستمی به مرآة المستهلین گردانید...

- در پایان مخمسی ناقص با آغاز:

یار دین بردن ما بر دل خود آئین کرد
قصد دل بردن ما داشت که او خود بین کرد
برقع از روی برانداخت مرا بی‌دین کرد
ناگهان یار مرا دید و به من همچین کرد
گرنبودش سر من از چه بمن همچین کرد

۱۰ - شرح لمعه ج ۱ (اواخر سده ۱۲ ق)

بدون صفحه شمار (حدود ۲۵۰ برگ) ۳۰۰ × ۲۰۰ م م
انجامه:

قدتم الجزء الاول من الروضة البهية في شرح اللمعة الدمشقية و يتلوه في الجزء الثاني كتاب الاجارة على يد مصنفها العبد المحتاج الي رحمة الله زين الدين بن علي بن احمد الشامي العاملي
مهر مالک باسجج: عبده الراجي ملا احمد
۱۱ - آداب المؤمنین فی معرفة اصول الدين (سده ۱۳)
اندازه ۲۰۵ × ۱۱۵ م م بدون صفحه شمار (حدود ۲۰۰ برگ)
تعداد سطر ۱۴ اندازه ۱۵۰ × ۷۵ م م
آغاز: بسم الله الرحمن الرحيم
واجب شناس سیاس و ستایش...
که فاتحه کتاب مستطابش حمد و ثنای...
و بعد غرض از تسوید و ترقیم این شکسته ارقام آنکه چون مطلب از ایجاد عالم و خلقت اولاد آدم شناخت و معرفت حق تعالی جل شأنه بود... بنا بر این اقل بل لاشینی فی الحقیقه ابن جعفر اراده کرده که جمع و تألیفی

مشمتمل بر قواعد اصولیه و آداب و فرایض نماز یومیه و واجبات و مندرجات
آل و... که هر مؤمن و مؤمنه از آن انتفاع یابد و در هنگام اجابت دعوات
مسوّد این حروف را به دعای خیر یادآور نماید و این رساله به آداب
المؤمنین موسوم گردید...

- یادداشت صفحه آخر

در وقت تحویل سال این دعا را سیصد و شصت مرتبه باید بخواند تا به سال آینده از
بلا ایمن باشد بعون الله تعالی:

يا محول الحول والاحوال حول حالنا الى احسن الحال
اگر به عربی نتواند گفت به پارسی گوید:
ای گرداننده ماه و سال حال ما را بگردان به بهترین حال
اگر پارسی نتواند ترکی گوید:
ای آی ایلی دوندرون الله حالمز مدندن یک اولسون انشاء الله
- مهر مالک بیضی با سجع: بنده آل علی حسن قلبی
۱۲- تفسیر شاهی، ابوالفتح حسینی (سده ۱۳)
بدون برگ شمار (حدود ۱۵۰ برگ) ۲۰۵ × ۱۴۵ م م
یادداشت صفحه اول: صاحبه و مالکة المحتاج الی رحمة الله الصمد ابن الفضل
الحسینی السید محمد عفی عنهما بمحمد و آله الطاهیرین
(مهر دایره پاک شده)
۱۳- مجموعه
بدون برگ شمار (حدود ۱۵۰ برگ) ۲۱۰ × ۱۵۰ م م
الف: عوامل جرجانی ۱۶ برگ
- تمهة الكتاب فی ۱۷ شهر رجب المرجب سنة ۱۲۴۴
- این کتاب یادگار ملا چراغعلی
فی هشتم ذی الحجه سنه ۱۲۴۵
۲- ۱۳: شرح انموذج جار الله
حدود ۵۰ برگ
مهر مالک مربع: عبده الراجی محمد حسن
۳- ۱۳: صمدیه
انجامه: قد وقع الفراغ من تسويد هذه الرسالة الصمدیه الموضوعه بعید الصمد بعون

الله الملك الصمد السرمد ليلة الخميس و الخامس ليلة شهر صفر المظفر فى يد العبد
الاقبل المذنب العاصى قربانعلى بن كربلايى رضا سنة؟ [كذا]

- كتابى نوشتم به صد عز و نار كه ترسم فروشند بهاي پياز

تحريراً فى حشتم [كذا] ذا الحجه سنة ١٢٤٥

٤- ٣: حاشية ملا عبدالله حدود ٣٠ برگ

مهر مستطيل مالك عبده الراجى محمد حسن

١٤- فوايد الصمديه

بدون برگ شمار (حدود ٥٠ برگ) ١٦٥ × ٢١٥ م م

- تمام شد كتاب صمديه در يوم پنجشنبه هشتم شهر ذى الحجة الحرام ١٢٧٣ كاتب

الحروف محمد حسن القزوينى ابن كربلايى هادى سلمه الله

١٥- بحار الانوار (كتاب النبوة) كتابت ١١٤٩

بدون صفحه شمار (حدود ٢٠٠ برگ) بر اثر رطوبت صفحات به هم چسبيده

٢١٠ × ٣٣٠ م م

- انجامه فى شهر رجب المرجب من شهور سنة تسع و اربعين و مائة بعد الف .

١٦- شافى

آغاز:

اما بعد فيقول الفقير الى الغنى المغنى خليل بن الغازى القزوينى عفى عنه و

عن والديه و اخوانه المؤمنين قد شرعت فى شرح كتاب التوحيد من جملة

الشرح المسمى بالشافى بتوفيق الله تعالى فى حرم الله تعالى فى جوار الكعبة

البيت الحرام زاده الله تعالى تعظيماً فى سنة سبع و خمسين و الف هجرية

١٧- خرايج و جرايح ٢٧٠ × ١٩٠ م م

- تم الكتاب المسمى بالخرايج و الجرايح بحمدالله و حسن توفيقه فى

معجزات النبى صلى الله عليه و آله تأليف شيخ الفقيه العالم ابى الحسين سعد

بن عبدالله بن الحسين الراوندى قدس الله روحه...

اين تمام شد در دهم شهر جمادى الاخره و الله اعلم

حيف ازين كاغذ كه من كردم سياه من نمانم خط بماند يادگار [كذا]

كتبه العبد الاقل الراجى الى رحمة الله الغنى مير سيد محمد بن مير مرتضى

ولد آخوندى مولانا ابن عزيز الله ساوج بلاغ

- ۱۸ - فواید الوافیه بحل مشکلات الکافیة
بدون برگ شمار (حدود ۲۰۰ برگ) ۱۲۰ × ۱۸۰ م م، ۱۶ سطر
- قد فرغ من تدوینہ سنة الف و ثمان عشر الهجرى على يد الضعيف الحقير المحتاج
الى رحمة الله مير اسحق الحسنی البیڑی
۱۹ - بحار الانوار (کتاب النبوة) سده ۱۲؟
بیاضی، بدون برگ شمار (حدود ۳۰۰ برگ) ۱۷۵ × ۱۲۰ م م
۲۰ - [رساله ای فقهی]
بدون برگ شمار (حدود ۳۰۰ برگ)، ۱۸۵ × ۱۲۵ م م، ۱۴ سطری، برگ اول افتاده
انجامه:

قد وقع الفراق [كذا] من تحرير هذا الكتاب بعون الملك الوهاب في يوم
الجمعة ثالث عشر شهر شوال ۱۱۲۵ سنة خمس و عشرون و مائة بعد الالف
على يد اقل العباد محمد على بن مرحوم محمدرضا بخشی جلودونی من
توابع استرآباد
مهر مالکیت بیضی با سجع: عبده محمد علی
- مهر صحاف با سجع عمل حاجی محمد
۲۶ - فرمان ادامه مستمری درباره سیدمهدی قزوینی از سوی فتحعلی شاه به تاریخ
۱۲۳۹، ۴۱۵ × ۳۱۵ م م، کاغذ روسی آبی رنگ
۲۷ - سند اجاره شش دانگ قریه تودک
از جمله موقوفات میرزا محمد جعفر نایب الصدر سابق قزوین که تولیت آن با میر
معزالدین قزوینی و اولاد او بود به میرزا عبدالله کلانتر به مزارعه واگذار گردید.
به تاریخ ۱۰ شوال ۱۲۱۹

- کاغذ روسی آبی رنگ ۲۹۵ × ۴۲۰ م م
۵ جلد کتاب چاپ سنگی هم در این مجموعه بود
- ناسخ التواریخ (ج ۶ از کتاب ۲) چاپ ۱۳۰۷ ق
- مجمع السعادات، تهران ۱۳۱۷ ق
- رساله شیخ مرتضی انصاری، ۱۲۷۶ ق
- رساله عقود شیخ مرتضی انصاری
- بحر الاسرار مظفر علی شاه، کرمان ۱۳۲۹ ق